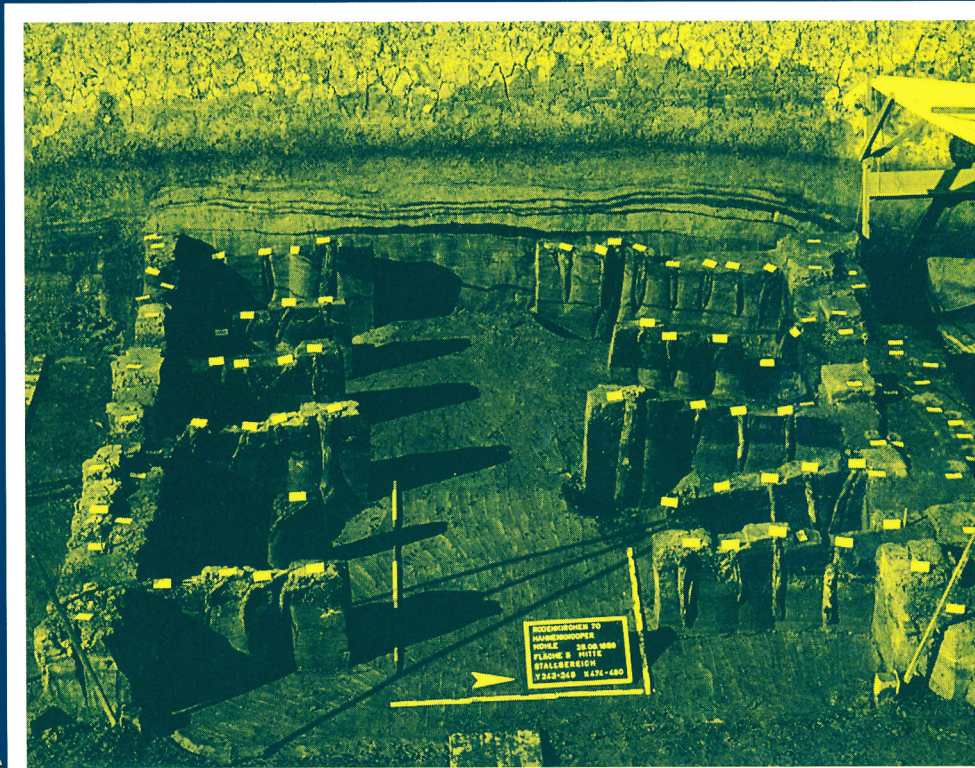

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 2000

12

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 2001, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Facilitair Bedrijf RuG

Omslag: huis uit de late bronstijd opgegraven te Rodenkirchen aan de Weser (pp. 77-79)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1498-3

PALEO-AKTUEEL

12

redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

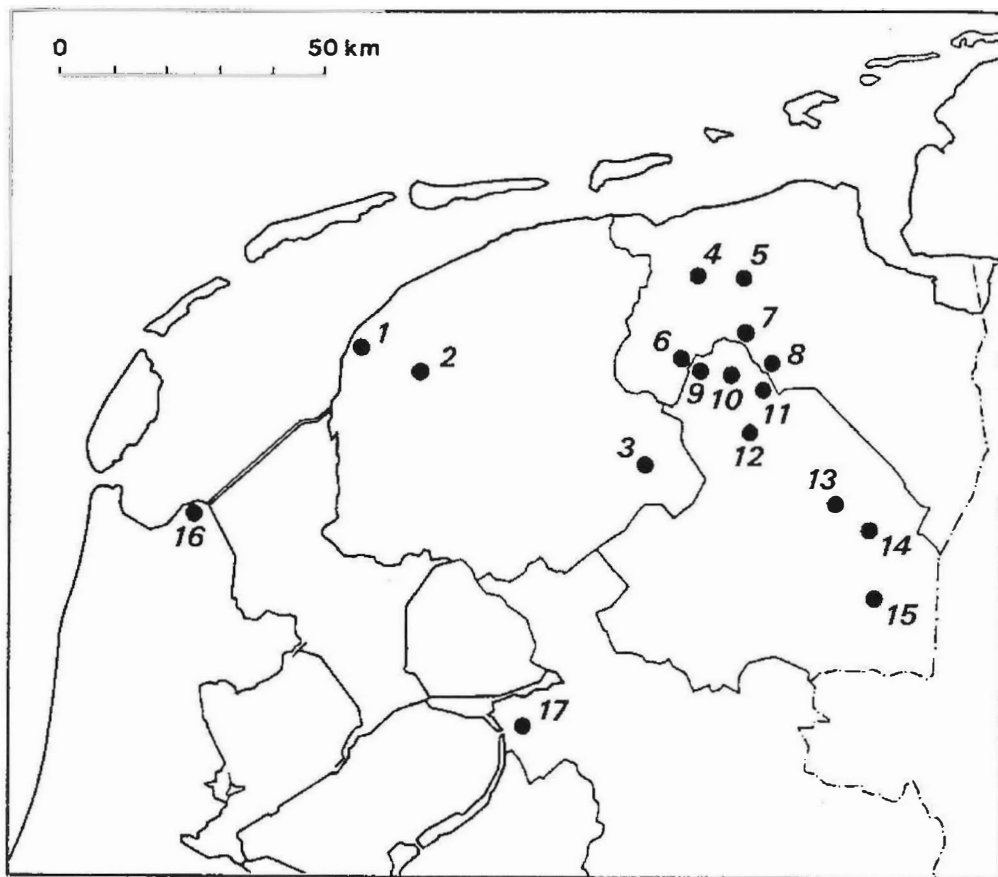
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 2001

In deze aflevering: België, Duitsland, Italië, Griekenland, Turkije, en Rusland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Wijnaldum; 2. Winsum (Fr.); 3. Tjongerdal; 4. Englum; 5. Wetsingermaar; 6. Leek; 7. Groningen; 8. Haren; 9. Nietap; 10. Peize; 11. Yde; 12. Zeijen; 13. Borger; 14. Exloo; 15. Emmen; 16. Wieringen; 17. Kampen.

INHOUD

VOORWOORD	8
D. STAPERT De verwarrende complexiteit van de <i>Federmesser</i> -traditie; notities naar aanleiding van een monumentaal boekwerk	9
L. JOHANSEN & D. STAPERT Vuurmakers uit het laat-Paleolithicum <i>revisited</i>	15
L. JOHANSEN, M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & J.R. VELDHUIS Een mogelijke ‘vuurmaker’ uit Leek (Gr.)	20
D. STAPERT & L. JOHANSEN Een stenenkring en een zwarte plek: het ‘Cheddarien’ van Zeijen (Dr.)	24
W. PRUMMEL Dierenvondsten uit het dal van de Tjonger tussen Donkerbroek, Oosterwolde en Makkinga (Fr.)	30
H. WOLDRING, R.T.J. CAPPERS & Ç. ATAKUMAN-EISSENSTAT Palynologisch onderzoek in de Maraş-Antep regio, Zuid-Turkije	36
H. WOLDRING Hydrologie van de pingo ‘Vagevuur’ (Nietap, Dr.) in het laat-Glaciaal en vroeg-Holoceen	41
P.A.J. ATTEMA, T. DE HAAS, J. HUIS IN 'T VELD, P.M. VAN LEUSEN & M. ROOKE SIBA2000, voorbereidend landschapsonderzoek in de Sibaritide	47
H. FEIKEN, M.J.L.Th. NIEKUS & H.R. REINDERS ‘Wetsingermaar’. Een neolithische vindplaats in de gemeente Winsum (Gr.)	54
A. KLOOSTERMAN Zoeken naar TRB-boeren in de marke van Yde (Dr.)	60
A. UFKES Een bijzonder graf uit de Enkelgrafcultuur uit Leek (Gr.)	68
A. UFKES Midden-bronstijdaardewerk uit Emmen (Dr.)	73
J.M. GRIMM Botmateriaal van een bronstijdvindplaats aan de Weser bij Rodenkirchen	77
J.N. LANTING, W. PRUMMEL & A.G.F.M. CUIJPERS Eindelijk de hond in de pot gevonden (Dr.)	80

P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & B.M.J. MATER	
Veldwerk op het strand tussen Nettuno en Torre Astura (Midden-Italië)	85
P. FIJMA	
Een survey in de vlakke van Soúrpi	89
F. VREDE	
Archeobotanisch onderzoek van de ‘Westerhaven’ te Groningen (Gr.)	95
M.C. GALESTIN	
Sigillata-stempel uit Winsum (Fr.)	99
H.A. GROENENDIJK	
Een depotvondst uit de Romeinse tijd in de Appèlbergen, gem. Haren (Gr.)	104
A. NIEUWHOF	
Een wierde in Humsterland – de opgraving Englum (Gr.)	108
C. TULP	
Een zwaardriembeugel uit Englum (Gr.)	114
V.S. OLSEN	
Wodan in Wijnaldum: de dubbelzinnige, iconologische boodschappen van de beugelschijffibula van Wijnaldum-Tjitsma (Fr.)	116
H.R. REINDERS	
Acker Stratingh en Westerhoff. Pioniers van het wierdenonderzoek in Groningen	122
J. BESTEMAN	
Een tweede Scandinavische zilverschat van Westerklijf, gem. Wieringen (N.H.)	129
A. JAGER	
Een blik op middeleeuws Kampen (Ov.)	135
L. HACQUEBORD	
Archeologische verkenningen in de monding van de Noordelijke Dvina in het noorden van Rusland	139
M.J.M. DE WIT	
Een aanvullend archeologisch onderzoek naar het Huis te Peize, gemeente Noordenveld (Dr.)	144
P.B. KOOI	
Don Quichotte in Exloo (Dr.)	148

VOORWOORD

Dank zij 'Malta' bestaat een groeiende aandacht voor de archeologie in al zijn facetten. De laatste jaren heeft dit tot gevolg gehad dat veel schoolverlaters interesse tonen voor een studie archeologie, ook voor een opleiding aan de Rijksuniversiteit Groningen. Traditiegetrouw participeren studenten archeologie in het onderzoek van hun instituut. Het is dan ook verheugend dat een aantal studenten en pas-afgestudeerden in het twaalfde nummer van *Paleo-aktueel* een bijdrage heeft geschreven.

Alom is een groeiende activiteit te bespeuren op het gebied van verkenningen en opgravingen. De resultaten daarvan vinden hun neerslag in vele rapporten van RAAP, ADC en ARC. Al vaak is de vraag gesteld hoe de vergaarde kennis kan worden verspreid onder vakgenoten – om nog maar niet te spreken van een brede laag van de samenleving – en hoe deze kennis een bijdrage kan leveren aan of een aanpassing betekenen van ons beeld van het verleden. Naar mijn mening speelt *Paleo-aktueel* hierbij zeker, zo men wil een bescheiden rol. Enkele bijdragen over het onderzoek van het ARC in Noord-Nederland zijn in deze bundel opgenomen, maar meer mag ook.

Archeologische tijdschriften zijn in Nederland dun gezaaid: *Helinium* is weg, *Scarabee* erbij; *Westerheem* kent een lange traditie bij de leden van de AWN en daarbuiten en *Archeological Dialogues* richt zich op een specifieke lezersgroep. Voor doorwrochte studies kan een auteur terecht bij een reeks van één van de universitaire instituten, maar kortere artikelen zijn niet altijd gemakkelijk te plaatsen. De redactie heeft in dit nummer enige artikelen geplaatst van auteurs buiten de Groningse kring en over een onderwerp in de marge van de noordelijke regio.

Uiteraard zou het een goede zaak zijn dat bijvoorbeeld vanuit de onderzoeksschool ARCHON het initiatief voor een nieuw landelijk tijdschrift komt, zoals één van de redacteuren van *Paleo-aktueel* wel eens met klem heeft bepleit, maar pogingen hiertoe hadden tot nu toe geen succes. Formule, doelgroep, verspreiding, financiën? Is Nederland en het aantal archeologen te klein?

Voorlopig had de redactie van *Paleo-aktueel* de handen vol aan de 28 bijdragen in dit nummer, dat hopelijk zijn verspreiding zal vinden onder een groeiende groep lezers.

Reinder Reinders

ZOEKEN NAAR TRB-BOEREN IN DE MARKE VAN YDE (DR.)

Astrid Kloosterman

Het zwaartepunt van de Trechterbeker(TRB)-bewoning in Noord-Nederland ligt op de pleistocene zandgronden, met name op de Hondsrug. Aanwijzingen voor TRB-bewoning ten westen van de Hondsrug zijn minder talrijk, maar ontbreken zeker niet. De vraag die ten grondslag lag aan het onderzoek voor mijn afstudeerscriptie (Kloosterman, 2000) was of TRB-bewoning en/of landbouw ook in de marke van Yde heeft plaatsgevonden, dan wel mogelijk is geweest. De huidige oudste archeologische aanwijzingen voor een nederzetting bij Yde zijn pas uit de ijzertijd afkomstig. Toch zijn er een aantal redenen om naar aanwijzingen voor TRB-activiteit bij Yde op zoek te gaan. Ten eerste zijn op slechts enkele kilometers afstand van Yde TRB-bewoningsresten aangetroffen. Ten tweede lijkt het landschap mogelijkheden te hebben geboden voor bewoning en landbouw. Ten derde is het onderzoeksgebied tot op heden weinig intensief onderzocht, en ten vierde bestaat er een gerucht van een verdwenen hunebed van Yde. Palynologie kreeg bij dit onderzoek de meeste aandacht. Daarnaast zijn bodemkundige, landschappelijke, geologische en fysisch-geografische kenmerken van het terrein bekeken, evenals de archeologie. Tevens zijn ¹⁴C-dateringen verricht op delen van de voor het stuifmeelonderzoek gebruikte boommonsters.

De marke van Yde

Het onderzoeksgebied komt grofweg overeen met de marke van Yde (fig. 1). Yde ligt in het noorden van Drenthe, net ten zuiden van het vliegveld Eelde (fig. 1-2). Het gebied ligt op een rug van het Drents Plateau en wordt gekenmerkt door een licht glooiend terrein, een drietal stroomdalen, meerdere kleine veentjes (dobbes of pingoruïnes) en een groter vlakveen. De Noord- en Zuidoostzijde zijn de twee hoogste punten: respectievelijk 7 en

ruim 6 m boven NAP. De essen zijn nu in gebruik als akker- of weiland. In de dalen is het terrein nat, maar op de essen zijn de grondwaterstanden lager. De bodem van het onderzoeksgebied bestaat voornamelijk uit pleistoceen zand, met op een aantal punten ondiep keileem in de ondergrond. Daarnaast komt veengrond voor.

De terreinkeuze tijdens de TRB-tijd

TRB-bewoning op het Drents Plateau vond plaats op het hogere, drogere arme dekzand of premorenaal zand. Spek (1993: pp. 187 ev.; 1996: p. 128) geeft voor de situering van nederzettingen de meest gedetailleerde beschrijving: op dekzandruggen, droge erosiegebieden of goed ontwaterde beekdalflanken. Akkers werden waarschijnlijk niet op de meest rijke, lemige bodems aangelegd.

Het onderzoeksgebied lijkt op grond van bovenstaande criteria voldoende mogelijkheden geboden te hebben voor de situering van een nederzetting. Yde ligt op een goed ontwaterde dekzandrug. Alleen daar waar keileem dicht onder het oppervlak voorkomt, zoals op de Zuideres, kan stagnatie van water hebben opgetreden. Ook de flanken van de Runslot lijken met grondwatertrap VI of VII niet te nat voor bewoning. Daarnaast heeft de nabijheid van water, een andere plaatsbepalende factor, niet ontbroken, gezien de stroomdalen en de verschillende dobbes of pingoruïnes.

Ook geschikt akkerland zal waarschijnlijk niet ontbroken hebben. Het noordelijk deel van de Zuideres zal voor akkerland echter waarschijnlijk niet in aanmerking zijn gekomen, omdat daar keileem dicht onder het oppervlak zit. Keileem bevindt zich ook ten noorden van de Noordes en ten westen van het dorp. Ten noorden van het huidige dorp zal bewoning en akkerbouw voorts moeilijker zijn geweest, aangezien hier een moerassig en een reliëfrijk terrein heeft gelegen met dekzand-

duintjes. De beekdalen waren waarschijnlijk te nat en ook de veengebieden zullen niet voor akkerbouw in aanmerking zijn gekomen. Leemarme en vochtige tot droge zandgrond is nu echter de meest voorkomende bodemsoort in de marke van Yde. Wanneer de grondwaterstanden niet veel afwijken van de huidige, zal deze bodem geschikt zijn geweest voor akkerbouw.

Ook voor vee heeft de marke waarschijnlijk voldoende mogelijkheden geboden. Tijdens de TRB-tijd heeft op het hoger gelegen keileem waarschijnlijk een dicht loofbos gestaan met onder andere eiken, linden, iepen en hazelaars. Op het lager gelegen en natter zand heeft waarschijnlijk een minder dicht bos met onder meer berken gestaan en langs de beekdalen een elzenbroekbos. Het lichte berkenbos zal voldoende kruidige ondergroei hebben geboden. Het elzenbroekbos in de beekdalen zal te nat en daarom slecht begaanbaar zijn geweest. Bovendien is dit bos te dicht

voor ondergroei. Ook het loofbos op het keileem-plateau zal te dicht zijn geweest, maar hier kan wel loof en mast voor het vee zijn geoogst. Daarnaast kan vee op de braakliggende akkers hebben gegraasd en kan bos opzettelijk geopend zijn om weidegrond te creëren.

De archeologie

De hierboven geschetste mogelijkheden zijn echter geen aanwijzing, laat staan een bewijs voor TRB-bewoning in de marke van Yde. Archeologische aanwijzingen zouden meer houvast moeten bieden. De conservatietoestand van de bodem is echter verre van optimaal. In het dekzand blijven organische restanten niet of alleen slecht bewaard en mogelijke verkleuringen van huisplattegronden en ploegsporen kunnen ontbreken vanwege latere bodemvorming. Op het Drents Plateau worden nederzittingsarealen uit de TRB-tijd daardoor

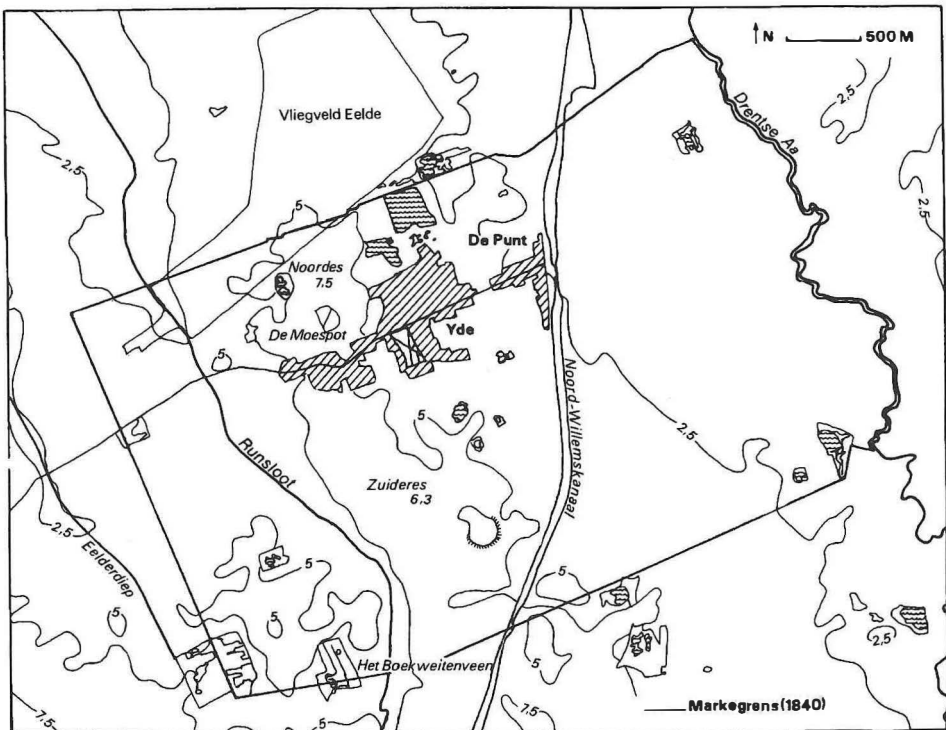

Fig. 1. Het onderzoeksgebied met de markegrenzen.

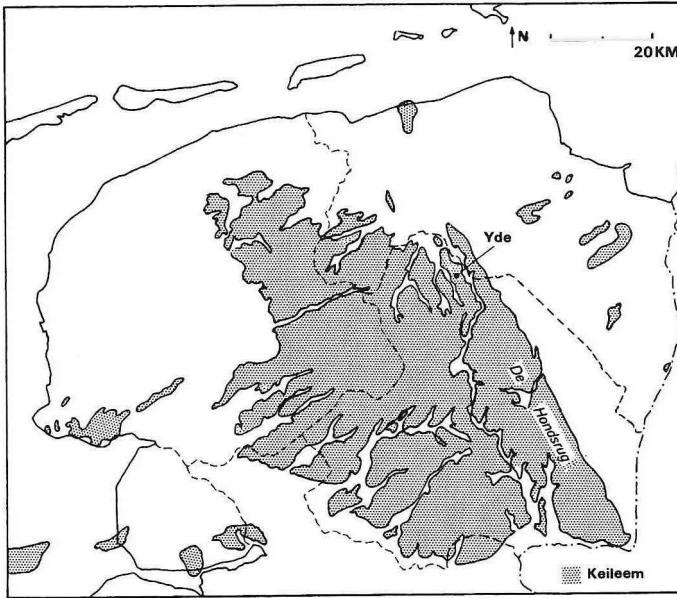

Fig. 2. De ligging van Yde op het Drents Plateau.

doorgaans herkend aan concentraties aardewerk en (vuur)steenmateriaal. Wel moet er op gewezen worden dat opgravingen van TRB-nederzettingen in Noord-Nederland nog weinig hebben plaatsgevonden. Het merendeel van de TRB-vindplaatsen bestaat uit oppervlaktevondsten. Andere restanten uit deze periode bestaan ten eerste uit hunebedden, maar daarnaast uit vlakgraven, depotvondsten met aardewerk of (vuur)stenen voorwerpen en enkele (organische) vondsten uit natte context.

Uit de marke van Yde is tot op heden slechts een zestal losse neolithische vondsten bekend. Dit zijn voor het merendeel oppervlaktevondsten, gedaan door amateur-archeologen. Een opgraving naar TRB-restanten heeft nooit plaatsgevonden. De beschrijving van deze vondsten gaat meestal niet verder dan 'neolithisch vuursteen', 'neolithisch aardewerk' of 'neolithische vondst'. Slechts een enkele keer wordt bij de beschrijving de toevoeging 'mogelijk TRB' geplaatst. Deze magere archeologische aanwijzingen zijn niet overtuigend om van TRB-bewoning te kunnen spreken.

Aanwijzingen voor bewoning worden wel op slechts enkele kilometers afstand van Yde aangehouden. De meest nabije TRB-nederzetting is gevonden bij Midlaren. Dit is op ruim 5 km afstand

van Yde. Andere nederzettingen liggen grofweg binnen een straal van 10 km rondom het onderzoeksgebied. Het beeld van de verspreiding van nederzettingen is echter zeer waarschijnlijk vertekend door onder andere de conservatietoestand van de bodem en verschil in intensiteit van onderzoek. Een meer betrouwbaar beeld van TRB-activiteit geeft daarom mogelijk de verspreiding van hunebedden. De meest nabije hunebedden zijn die van de Glimmer es (inmiddels verdwenen), Noordlaren, Midlaren en Tynaarlo. Deze hunebedden liggen op een afstand van 3 tot 5 km van Yde.

Ook in of bij Yde zelf zou volgens L.J.F. Janssen (1848: pp. 8 ev.) een hunebed gestaan hebben. Dit hunebed zou tijdens Janssens leven zijn gesloopt. Dit is echter de enige officiële vermelding van een hunebed van Yde (mond. med. J.N. Lanting). Bovendien is er in de eerste helft van de 20e eeuw bij inwoners van Yde niets meer over bekend. Toch blijven ook tegenwoordig nog vermoedens of geruchten over een hunebed bestaan. B. Huiskes (1990) heeft onderzoek gedaan naar het verband tussen topografische 'steennamen' en de (mogelijke) locatie van hunebedden. Huiskes vond ook in de marke van Yde een steennaam waar gezien de bodemgesteldheid volgens hem

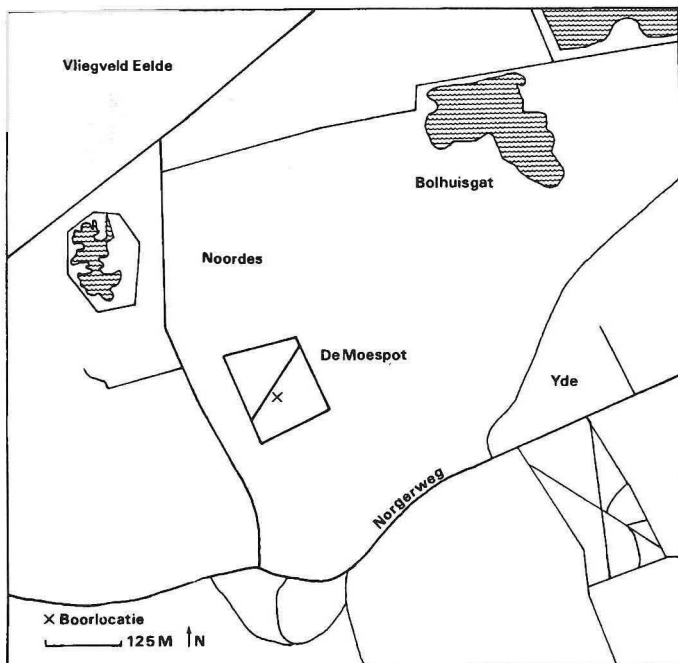

Fig. 3. De boorlocatie in de Moespot.

mogelijk een hunebed gestaan heeft. Restanten ervan zijn tot op heden echter niet gevonden.

Het palynologisch onderzoek

Archeologische aanwijzingen voor TRB-bewoning in de marke van Yde ontbreken kortom vooralsnog. Een andere manier om eventuele menselijke activiteit aan te tonen is aan de hand van stuifmeelonderzoek. In totaal zijn hiertoe een vijftal boringen verspreid over het onderzoeksgebied verricht. Van deze vijf zal ik ingaan op de meest recente boring gedaan in de Moespot op de Noordes (fig. 3).

Dit veentje heeft een totale doorsnede van ca. 180 m. Het wordt omgeven door een bosrand en akkers. Het bevat geen open water, maar er groeit wel levend veenmosveen. Daarnaast groeit er veenbes en staan er berken en vuilbomen. Iets hoger, langs de rand van het veen, staan eiken, wilgen en bramen. In het begin van de 20e eeuw is een ringsloot om het veen en een sloot er dwars doorheen gegraven om er een schaatsbaan van te maken. De boring is verricht in augustus 1999

door Sietze Bottema, Henk Woldring en mijzelf. Na een aantal weken van droogte was het veentje voor ons begaanbaar. Met een vleugel- en Dachnovskyboor is tot 317 cm diepte geboord.

De nadruk van het onderzoek lag op het vinden van aanwijzingen voor landbouwactiviteit. De aandacht is daarom voornamelijk uitgegaan naar stuifmeel dat (braakliggende) akkers of geopend terrein zou kunnen aanwijzen. Bij het tellen van de preparaten en de analyse van het diagram is met name gelet op het stuifmeel van *Cerealia* (graan), *Plantago lanceolata* (smalle weegbree) en *Rumex* (zuring). Dit zijn de drie 'klassieke' landbouwindicatoren die volgens de modellen van Iversen en Troels-Smith een TRB-landnam kunnen aanwijzen. Naast deze drie indicatoren wordt een landnam gekenmerkt door een afname van boompollen, met name dat van *Tilia* (linde) en *Ulmus* (iep), en een toename van stuifmeel van kruiden die open terrein aangeven, zoals Gramineae (grassen) en Ericaceae (heide-achtigen).

De aanwezigheid van *Cerealia* wijst op graan-akkers of dorsactiviteiten in de directe omgeving van de boring, omdat dit stuifmeel een slechte

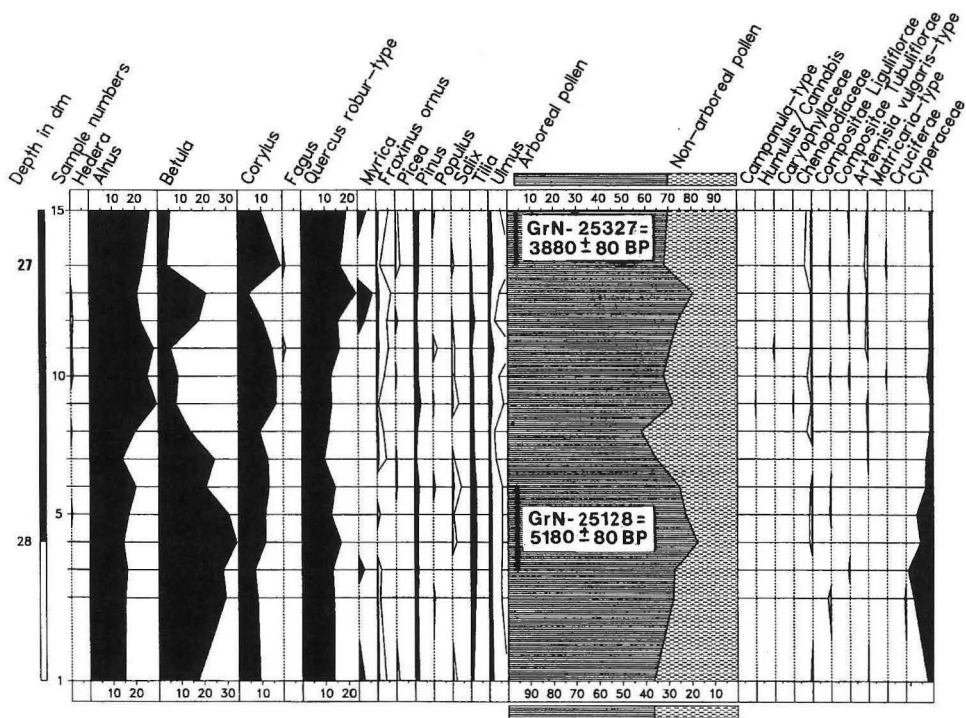

Fig. 4. Het diagram van de Moespot Yde.

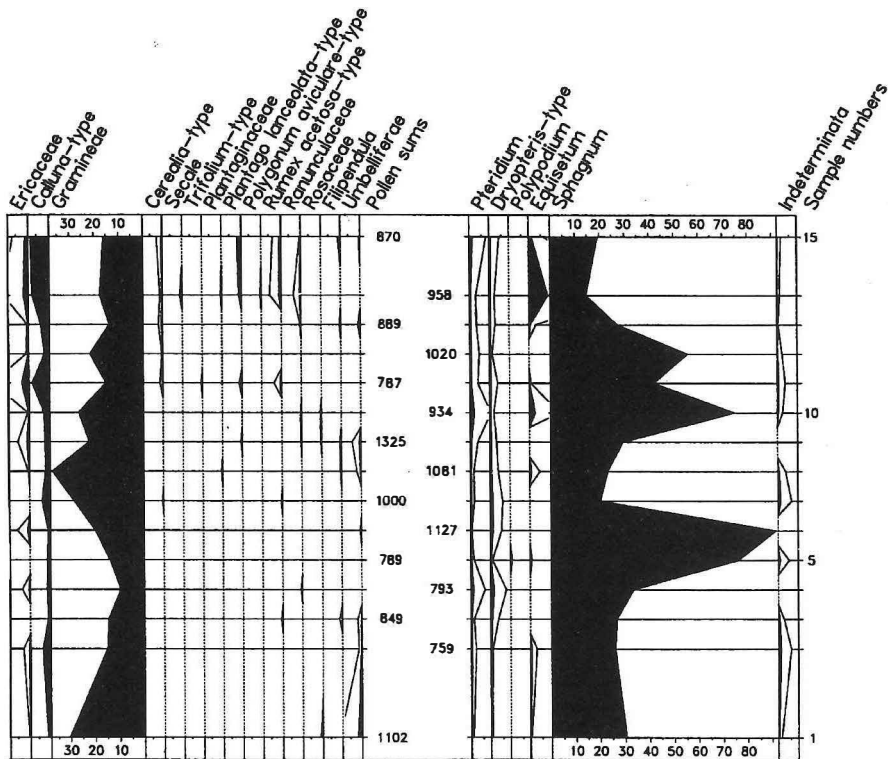
verspreiding heeft. *Plantago lanceolata* is een onkruid van braakliggende akkers. Indirect geeft dit stuifmeel daarom ook akkers aan. Bovendien wordt de groei ervan gestimuleerd door grazend vee. *Rumex* is een akkeronkruid. *Plantago* en *Rumex* hebben een betere verspreiding dan *Cerealia*. De aanwezigheid van dit stuifmeel kan daarom ook wijzen op akkers op grotere afstand van de boorlocatie. Een toename van heide-achtigen kan wijzen op het verlaten van akkers en de begrazing van het terrein door vee. Om deze reden is tijdens het onderzoek ook speciaal gelet op een eventuele toename van *Ericaceae*, met name van *Calluna vulgaris* (struikheide).

In het diagram van de Moespot Yde is een viertal zones onderscheiden (fig. 4):

Zone 1, spectra 1-4: Het diagram begint met een stijging van de boompollencurve, van ca. 60 tot 80%. Voornamelijk *Betula* (berk) vertoont hier

een stijging, maar ook *Tilia* neemt toe. De kruidencurve neemt af. Met name *Gramineae* vertonen een sterke daling: van ca. 30 tot 10%. *Cyperaceae* (zegge-achtigen) daarentegen nemen toe. Hetzelfde geldt voor *Dryopteris* (moerasveen) en *Pteridium* (adelaarsvaren). En ook *Calluna vulgaris* neemt, samen met andere *Ericaceae*, aanvankelijk toe.

Zone 2, spectra 4-8: Tussen monster 4 en 8 is vervolgens een daling van de boompollencurve waar te nemen. Voornamelijk de *Betula*- en *Quercus*-curves (eik) dalen. Vanaf monster 6 neemt ook het stuifmeel van *Ulmus* en *Tilia* af. In monster 7 worden voor het eerst *Cerealia* aangetroffen, gelijktijdig met *Rumex* en *Artemisia* (alsem). Vanaf dit monster vertoont ook *Calluna vulgaris* een stijging. In monster 8 bereikt de boompollencurve een minimum van ca. 60%. Tegenover de daling van het boompollen staat een stijging van voornamelijk *Gramineae*. In monster 8 bereikt deze cur-

ve een percentage van ca. 35%. *Chenopodiaceae* (ganzevoet-achtigen) en *Compositae* (composieten) nemen op hetzelfde moment ook toe.

Zone 3, spectra 8-13: Vanaf monster 8 vindt opnieuw een toename van het boompollen plaats. In monster 13 bereikt deze curve een percentage van ca. 80%. Nu is het voornamelijk de *Alnus*-curve (els) die stijgt. Ook *Ulmus* neemt toe, maar *Tilia* blijft afnemen. Bij de kruiden is voornamelijk een afname van *Gramineae* waar te nemen. *Ericaceae*, waaronder *Calluna vulgaris*, nemen echter toe. In monster 9 daalt de boompollencurve tijdelijk. Kruiden als *Gramineae*, *Chenopodiaceae* en *Cyperaceae* vertonen hier meteen een toename. In hetzelfde monster wordt voor het eerst *Plantago lanceolata* aangetroffen. Vanaf monster 11 vertoont *Cerealia* een aaneengesloten curve. In monster 11, 13 en 15 is dit stuifmeel gedetermineerd als *Hordeum/Triticum*-type (tarwe of gerst).

Zone 4, spectra 13-15: Vanaf monster 13 daalt

de boompollencurve weer, tot ca. 70%. *Betula* en *Quercus* vertonen de sterkste daling. In tegenstelling tot *Quercus* herstelt *Betula* zich niet meer. *Ulmus* vertoont aanvankelijk een lichte toename, maar *Tilia* blijft verder afnemen. *Tilia* verdwijnt zelfs in monster 15. In dit bovenste traject nemen *Gramineae* aanvankelijk toe, samen met andere *Chenopodiaceae* en *Artemisia*. Ook *Plantago lanceolata* neemt toe, samen met *Rumex*. Maar voornamelijk *Calluna vulgaris* en andere *Ericaceae* vertonen in dit deel van het diagram een sterke toename. Opvallend is de aanwezigheid van *Secale cereale* (rogge) in monster 14.

Vanaf monster 4 wijzen verschillende kenmerken in dit diagram naar mijn mening in meer of mindere mate op agrarische activiteit. Vanaf dit monster vindt over het geheel genomen een afname van het boompollen en een toename van kruidenpollen plaats, met name dat van *Gramineae*. Het bos lijkt opener te worden, waardoor kruidige

vegetatie zich kan uitbreiden. Voor de hand ligt om het eerste voorkomen van Cerealia als aanwijzing voor de aanwezigheid van boeren of *landnam* aan te wijzen. Aangezien ook het boompollen hier afneemt, waaronder dat van *Tilia* en *Ulmus*, *Rumex* en *Artemisia* worden aangetroffen, en een toename en grotere verscheidenheid van het kruidenpollen plaatsvindt moet aan de aanwezigheid van Cerealia naar mijn mening betekenis gehecht worden aangaande agrarische activiteit. *Plantago lanceolata* wordt pas hoger in het diagram aangetroffen. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat dit onder andere een plant is van braakliggende akkers. De toename van heidepollen vindt plaats op het moment dat andere aanwijzingen voor landbouw ook aanwezig zijn, en vormt daarom een extra aanwijzing voor landbouwactiviteit.

De ¹⁴C-dateringen

Uit bovenstaande resultaten van het stuifmeelonderzoek is te concluderen dat in de marke van Yde in het verleden agrarische activiteit heeft plaatsgevonden. De vraag is echter of de aanwijzingen hiervoor uit de TRB-tijd dateren. De huidige gangbare ¹⁴C-datering van de TRB-tijd in Noord-Nederland is ca. 4700-4100 BP, in kalenderjaren ca. 3400-2850 v.Chr. (Brindley, 1986: pp. 104 ev.). Uit de boring van de Moespot is op een tweetal dieptes sediment gedateerd: op 278-281 (GrN-25128) en 267-270 cm (GrN-25327). Het resultaat van deze dateringen is respectievelijk 5180 ± 80 BP (ca. 4014 cal. v.Chr.) en 3880 ± 80 BP (ca. 2332 cal. v.Chr.). Het monster van 278-281 cm correspondeert met een daling van de boompollencurve en een toename van Gramineae. Het is echter zo'n 600 jaar te oud om met het begin van de TRB-tijd in relatie gebracht te worden. Bovendien ontbreken de typische landbouwindicatoren hier nog. Deze worden iets hoger, op 277 cm, voor het eerst aangetroffen. Dit monster kan daarom als terminus post quem dienen. Het monster van 267-270 cm dateert van na de TRB-tijd en kan als terminus ante quem dienen.

Hoewel aan de hand van deze dateringen geen exacte datering van de TRB-tijd en indicatoren voor landbouwactiviteit zijn te geven, kan wel gezegd worden dat de eerste aanwijzingen voor

landbouw in de Moespot zeker heel dichtbij deze periode liggen of er wellicht uit dateren.

Het *Secale cereale* pollen dat in monster 14 is aangetroffen zou volgens de ¹⁴C-datering van het monster 267-270 cm dateren van 2332 v.Chr. (3880 ± 80 BP). Dit is te oud om met de verbouw van rogge in Nederland geassocieerd te worden. Mogelijk is tijdens het boren of de monsterbereiding contaminatie opgetreden. Een andere verklaring zou een verstoring van het veenprofiel op deze diepte kunnen zijn, wat betekent dat het veentje minder ongeschonden is dan het op het eerste gezicht lijkt.

Vergelijking van de resultaten

Op enkele kilometers afstand van Yde is TRB-bewoning archeologisch aan te wijzen in de vorm van hunebedden of nederzettingen. Hiervan is onder andere sprake bij Midlaren en Glimmen. Bij Midlaren liggen twee hunebedden en een nederzetting. Op de Glimmer es hebben in het verleden twee hunebedden gelegen. Nabij de locatie van laatstgenoemde hunebedden is een boring verricht voor palynologisch onderzoek. Deze boring is echter niet bruikbaar gebleken voor het beantwoorden van de vraag of de archeologisch aangetoonde TRB-bewoning ook in een pollendiagram weergegeven wordt. Dit is wel het geval voor de TRB-nederzetting bij Midlaren. In het diagram afkomstig van een boring uit een veentje nabij de nederzetting zijn aanwijzingen voor landbouw aangetroffen. Deze dateren uit de TRB-tijd (Kloosterman, 2000: p. 105).

Uit de marke van Yde zelf zijn ook dateringen gedaan op een boring van het Boekweitenveen. Dit veentje ligt ten zuidwesten van de Zuideres (fig. 1). Hieruit zijn landbouwindicatoren gedateerd op 4860 ± 70 BP (ca. 3650 v.Chr.). Dit is enkele eeuwen vóór het begin van de TRB-tijd, maar de datering komt overeen met dateringen van aanwijzingen voor landbouw afkomstig uit het Gietsevenveentje. Daar zijn de eerste landbouwindicatoren gedateerd op 4800 ± 40 BP (ca. 3600 v.Chr.) (Mook-Kamps & Bottema, 1987: p. 172). Uit het Emmererfscheidenveen is een datering afkomstig van 4965 ± 135 BP (ca. 3750 v.Chr.) voor het eerste voorkomen van *Plantago lanceolata* (Van Zeist,

1955: p. 116). Over de vraag of landbouw al vóór de TRB-tijd in Noord-Nederland is geïntroduceerd bestaat nog discussie. Wellicht zijn de indicatoren uit het Boekweitemveen ook aanwijzingen voor 'vroeg' landbouw.

Conclusie

Aangezien palynologische resultaten afkomstig van de marke van Yde niet worden ondersteund door archeologische aanwijzingen voor TRB-bewoning kan niet worden geconcludeerd dat er TRB-bewoning en/of -landbouw heeft plaatsgevonden. Daarnaast is niet geheel uit te sluiten dat de aanwijzingen voor onder andere de verbouw van graan toch van grotere afstand afkomstig zijn dan uit de directe omgeving van de boorlocaties. Bijvoorbeeld uit Glimmen of Midlaren, waar wel archeologische aanwijzingen voor TRB-bewoning zijn gevonden in de vorm van hunebedden en een nederzetting. In Midlaren worden deze archeologische aanwijzingen bovendien ondersteund door palynologische aanwijzingen voor landbouw ten tijden van de TRB.

Summary

In the direct surroundings of Yde, a small village in the north of Drenthe, research was aimed at finding evidence for occupation during the TRB period. No archaeological evidence was found for a settlement from this period, but the landscape and soil seem to have offered ample scope for settlement and arable and livestock farming. Palynological research has produced evidence for agriculture. In a small bog to the north of the village, indications for farming have been dated to close to or within the TRB period, but only post quem and ante quem dates could be given.

Archaeological evidence for occupation from the TRB period has been found within a distance of 3 to 5 kilometers from Yde, for instance at Midlaren, a village to the southeast of Yde. Here palynological evidence for agriculture dating from the TRB period was found near the site of a settlement from the same period. Moreover, two megalithic tombs have been found in the area.

Literatuur

- Huiskes, B., 1990. *Steen-namen en hunebedden: raakvlak van naamkunde en prehistorie* (= NAR 10). Amersfoort.
- Janssen, L.J.F., 1848. *Drentsche Oudheden*. Utrecht.
- Kloosterman, A.H., 2000. TRB-akkers in de marke van Yde? Palynologisch, archeologisch en landschappelijk onderzoek naar de mogelijkheden voor landbouw in de marke van Yde tijdens de TRB-tijd. Doctoraalscriptie Afdeling Archeologie Pre- en Protohistorie, Rijksuniversiteit Groningen.
- Mook-Kamps, E. & S. Bottema, 1987 (1989). Palynological investigations in the northern Netherlands (the Drenthe Plateau). *Palaeohistoria* 29, pp. 169-172.
- Spek, T., 1993. Milieudynamiek en lokatiekeuze op het Drents Plateau (3400 v.Chr.-1850 na Chr.). In: Elerie, J.N.H. (ed.): *Landschapsgeschiedenis van de Strubben/Kniphorstbos. Archeologische en historisch-ecologische studies van een natuurgebied op de Hondsrug*. Groningen, pp. 167-232.
- Spek, T., 1996. Die bodenkundliche und landschaftliche Lage von Siedlungen, Äckern und Gräberfeldern in Drenthe (nördliche Niederlande). Eine Studie zur Standortwahl in vorgeschichtlicher, frugeschichtlicher und mittelalterlicher Zeit (3400 v.Chr.-1500 n.Chr.). *Siedlungsforschung. Archäologie-Geschichte-Geographie* 14, pp. 95-193.